

راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات

مطهره روشی^۱

فاطمه اکاتی^۲

کوثر بهادری^۳

چکیده

امروزه یکی از دغدغه های خانواده اسلامی در اوضاع اقتصادی کنونی، مدیریت اقتصادی خانواده می باشد که در آیات و روایات به آن اشاره شده است. یکی از مهم ترین راهکارهای مدیریت اقتصادی خانواده، قناعت می باشد. راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده یعنی روش هایی برای ایجاد قناعت در سبک زندگی خانواده، با توجه به اینکه غرب در تلاش است که سبک زندگی غربی را در ایران ترویج دهد تا زیان های جبران ناپذیر اخلاقی و اقتصادی و... به جوامع اسلامی وارد کند. بنابراین در این پژوهش به روش کتابخانه ای با رویکردی توصیفی _ تحلیلی راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت بر اساس آیات و روایات مورد بررسی قرار گرفته است. یافته های پژوهش حاضر شامل راهکارهای اعتقادی تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات که شامل ایمان به معاد و اعتقاد به روزی رسان بودن خداوند می باشد و راهکارهای اخلاقی تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات شامل خودداری از طمع ورزی و عدم داشتن حب دنیا می باشد و همچنین راهکارهای رفتاری تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات شامل کوتاه کردن آرزو و دوری کردن از اسراف و الگوگیری از بزرگان و درخواست عقل کامل و بیان فواید قناعت می باشد.

کلید واژه ها: راهکار، فرهنگ، قناعت، خانواده.

^۱ . طلبه سطح ۲ (کارشناسی)، مدرسه حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)، خیابان جمهوری، جنب مدرسه معارف، ۰۹۱۵۲۹۵۳۸۲۸.

^۲ . طلبه سطح ۲ (کارشناسی)، مدرسه حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)، خیابان جمهوری، جنب مدرسه معارف، ۰۹۳۹۳۱۷۰۵۵۹.

^۳ . طلبه سطح ۲ (کارشناسی)، مدرسه حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)، خیابان جمهوری، جنب مدرسه معارف، ۰۹۳۸۱۵۳۷۶۷۶.

مقدمه

امروزه یکی از دغدغه های خانواده اسلامی در اوضاع اقتصادی کنونی، مدیریت اقتصادی خانواده می باشد که در آیات و روایات نیز به آن اشاره شده است. یکی از مهم ترین راهکارهای مدیریت اقتصادی خانواده، قناعت می باشد. قناعت یعنی پرهیز از زیاده خواهی و صرفه جویی در داشته ها در حد اعتدال. قناعت، انسان را از صفات رذیله ای، همچون: حرص و طمع، خودخواهی و دلبستگی به امور مادی دور می سازد.

پیاده سازی قناعت در خانواده بسیاری از مشکلات اقتصادی خانواده را برطرف می کند چرا که در جامعه ی امروزی ما، بین خانواده ها طمع و زیاده خواهی و همچنین چشم و هم چشمی ها بسیار فراوان شده است؛ از این رو بحث درباره ی قناعت در خانواده و راهکارهای رسیدن به آن دارای اهمیت زیادی می باشد. با توجه به اوضاع کنونی جامعه که قناعت در خانواده بسیار کم رنگ شده است و اسراف و تجمل گرایی جای آن را گرفته است؛ تحقیق کردن در رابطه با راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده امری ضروری می باشد.

هدف از این نوشتار این است که با توجه به آیات و روایات بتوان فرهنگ قناعت را در خانواده ها فرهنگ سازی کرد و بتوان این فریضه ی مهم را در خود نهادینه کرد؛ از این رو مقاله حاضر به دنبال پاسخ برای این پرسش می باشد که راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات چیست؟ در این نوشتار در مورد این سوال تحقیق و بررسی شده است و در سه بعد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری بررسی شده است.

پیشینه پژوهشی

با تحقیق و بررسی در منابع مختلف روشن شده است که در مورد موضوع قناعت تاکنون آثار زیادی تالیف شده است که هر کدام دارای ویژگی خاص به خود هستند و بخشی از ابعاد این موضوع را مورد توجه قرار داده اند. در این قسمت از این مقاله به برخی از این آثار اشاره می شود.

۱. مقاله بررسی فقهی فضیلت قناعت و زهد در نهاد خانواده (علی نصرتی، محمد حسن قاسمی، رضا خوشحال، ۱۳۹۹)؛ فقط از لحاظ فقهی، فضیلت قناعت را بیان کرده و بدون هیچ گونه راهکاری بررسی شده است ولی در این مقاله، راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده از منظر قرآن و حدیث بررسی شده است.

۲. پایان نامه جایگاه قناعت در سبک زندگی اسلامی (محمدجواد شفیعیان، قم: دانشگاه قرآن و حدیث، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۴)؛ تفاوت این پایان نامه با نوشتار حاضر این است که محور مباحث این نوشتار فقط بیان جایگاه قناعت می باشد و هیچ راهکاری برای آن بیان نشده است؛ از این رو این نوشتار با پایان نامه مذکور تفاوت دارد.

۳. کتاب قناعت از منظر اسلام (سلمان زواری نسب، بی جا، بیان الحق، ۱۳۹۳)؛ این کتاب نیز در مورد قناعت به صورت پراکنده و کلی صحبت کرده است؛ درحالیکه این مقاله مختص بیان راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده می باشد.

۴. مقاله میزان تاثیرگذاری قناعت در آرامش روان از منظر امام رضا علیه السلام (ولی الله معدنی پور، ۱۳۹۶)، تفاوت این مقاله با نوشتار حاضر این است که محور مباحث این نوشتار سخنان امام رضا علیه السلام می باشد و هیچ راهکاری برای آن بیان نشده است، ولی این مقاله بر اساس آیات و روایات نوشته شده است؛ از این رو این نوشتار با مقاله مذکور تفاوت دارد.

۵. مقاله مدیریت اقتصادی خانواده با رعایت قناعت و عوامل جذب روزی در نهج البلاغه (وجیهه اکرمی، ۱۳۹۶)؛ تفاوت این مقاله با نوشتار حاضر این است که محور مباحث این نوشتار سخنان امام علی علیه السلام در نهج البلاغه می باشد، ولی این مقاله بر اساس آیات و روایات نوشته شده است؛ از این رو این نوشتار با مقاله مذکور تفاوت دارد.

با مراجعه به منابع و آثار مختلف روشن شد تاکنون درباره ی راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر محور آیات و روایات نوشته نشده است بنابراین ضروری است نوشتاری با این محوریت نوشته شود.

الف) مفهوم شناسی

در این قسمت از مقاله به بیان تعاریف لغوی و اصطلاحی برخی از واژگان اصلی مقاله پرداخته می شود.

۱) راهکار

ابتدا درباره ی مفهوم راهکار در لغت و اصطلاح توضیح داده می شود.

اول) راهکار در لغت

ابتدا نیاز است در مورد مفهوم لغوی این واژه بحث شود. در کتب فرهنگ نامه لغت فارسی در مورد واژه راهکار معانی زیادی ذکر شده است از جمله: راه حل، شیوه انجام کار؛^۱ این واژه در اصل از دو بخش تشکیل شده است، راه به علاوه کار؛ راه در لغت فارسی به معنای طریق، روش، مسیر، روش و قاعده آمده است.^۲ کار نیز به معنای مطلق فعل به کار می رود.^۳ بنابراین راهکار در واقع راه و روش رسیدن به هر چیزی است.

دوم) راهکار در اصطلاح

در مورد مفهوم راهکار در لغت توضیح داده شد، راهکار در اصطلاح علوم نیز به همان معنای لغوی به کار می رود و مراد از آن روش انجام کار، و راه حل رسیدن به چیزی است.^۴ به عنوان نمونه وقتی از راهکار دفاع از ولایت از منظر قرآن کریم بحث می شود، مراد شیوه و روش رسیدن به آن با توجه به تعالیم قرآن کریم است.

در کنار مفهوم راهکار در کتب لغت و اصطلاح مفهوم دیگری به نام راهبرد دیده می شود، این مفهوم از جهتی با مفهوم راهکار متفاوت است، راهبرد معمولاً در مورد برنامه های اساسی و بنیادی هر چیزی به کار می رود^۵ و راهکار عموماً ناظر به امور عملی و میدانی است.

۲) فرهنگ

فرهنگ در لغت و اصطلاح دارای تعاریفی می باشد که به شرح زیر می باشد.

اول) فرهنگ در لغت

^۱ . دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱، ص ۱۴۴۴.

^۲ . نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۱ ص ۱۶۱۶؛ رشیدی، فرهنگ رشیدی، ج ۱، ص ۷۲۶.

^۳ . رشیدی، فرهنگ رشیدی، ج ۲، ص ۱۰۷۵.

^۴ . دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱، ص ۱۴۴۴.

^۵ . همان، ص ۱۴۴۲.

فرهنگ در لغت واژه ای فارسی و به صورت (فرهنج) نیز آمده که در عربی به معنای (الثقافه) است. الثقافه یعنی دانشمند و روشن فکر، با فرهنگ بودن، فرهنگ و علوم معارف^۱، حاذق بودن، زیرک بودن، زود یاد گرفتن^۲.

دوم) فرهنگ در اصطلاح

فرهنگ آن چیزی است که مردم با آن زندگی می کنند، فرهنگ از آن مردم است^۳. فرهنگ را، مجموعه پیچیده ای از دانش ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه که فرد به عنوان عضوی از جامعه، از جامعه خویش فرا می گیرد، تعریف می کند^۴.

۳) قناعت

در این قسمت از مقاله در مورد مفهوم قناعت، توضیح داده می شود.

اول) قناعت در لغت

قناعت را به معنای بسنده کردن به اندکی از آنچه مورد نیاز انسان است، تعریف کرده اند^۵. هم چنین قناعت را به رضایت داشتن به قسمت نیز معنا کرده اند^۶. در فرهنگ فارسی قناعت در معنای خرسند بودن به قسمت و بسنده کردن به معنای اندک، گفته شده است^۷.

دوم) قناعت در اصطلاح

در تعریف اصطلاحی قناعت، امام علی علیه السلام قناعت را بهره مندی از دنیا به اندازه کفایت و رفع نیاز دانسته است^۸.

^۱ . بندریگی، المنجد، ج ۱، ص ۴۷۵.

^۲ . ابن منظور، لسان العرب، ص ۹۴۷. قریشی، قاموس القرآن، ج ۳، ص ۶۹۱.

^۳ <http://khordadnews.ir/news/65215>

^۴ . لوکاس، تاریخ تمدن، ج ۱، ص ۴.

^۵ . راغب الاصفهانی، مفردات فی غریب القرآن، ص ۴۱۳. طریحی، مجمع البحرین، ج ۴، ص ۳۸۴.

^۶ . ابن منظور، لسان العرب: ذیل واژه قَنَعَ.

^۷ . معین، فرهنگ معین ص ۷۶۹؛ معلوف، فرهنگ بزرگ جامع نوین، ص ۶۵۷.

^۸ . دشتی، نهج الباعه، ص ۷۰۴.

اعتقادی تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات که شامل ایمان به معاد و اعتقاد به روزی رسان بودن خداوند می باشد، پرداخته می شود.

(۱) ایمان به معاد

یکی از راهکارهای اعتقادی تحقق فرهنگ قناعت، ایمان به معاد می باشد و اینکه از پیشینیان خود درس عبرت گرفته و قناعت را پیشه کرده چرا که با نگاه کردن به گذشتگان و پیشینیان می توان نتیجه گرفت که آن ها هر چه به دنبال مال بودند و قناعت نکردند و اسراف را پیشه ی زندگی خود کردند باز هم به جایی نرسیدند و مرگ پایان دهنده ی زندگی شان بوده و هر چه مال جمع کرده بودند را در این دنیا گذاشتند و از دنیا رفتند.

ای پسر عزیزم، عزّت مؤمن بی نیازی او از مردم است، و قناعت مالی است که پایان نپذیرد، و هر که بسیار یاد مرگ کند به اندک مایه ای از دنیا خرسند شود، و هر که بداند سخن او در شمار کردار اوست، کم سخن گوید مگر در آنچه سودش دهد!

بنابراین روایت می توان گفت اگر کسی بتواند بسیار یاد مرگ کند امید است که روح قناعت در او پرورش یابد.

(۲) اعتقاد به روزی رسان بودن خداوند

یکدیگر از راهکارهای اعتقادی تحقق فرهنگ قناعت در خانواده، اعتقاد به روزی رسان بودن خداوند میباشد. که به آن پرداخته می شود.

اگر زنی باشد ناموافق، که با همسرش ن سازد و به آن روزی ای که خداوند نصیبشان کرده قناعت نکند و بر مرد سخت گیرد و چیزی را که در قدرت او نیست به وی تحمیل کند، خداوند از آن زن تا مادامی که این چنین است هیچ کار نیکی که مانع از حرارت آتش است نخواهد پذیرفت، و همواره غضب خداوند بر اوست.^۲

بنابراین دانسته شد اگر کسی معتقد باشد که خداوند روزی رسان میباشد، هیچگاه برای بدست آوردن مال و جاه، خود را به زحمت نمی اندازد و به خداوند بزرگ توکل و پناه می برد و به هر آنچه خداوند روزی می دهد قانع می شود.

^۱ . ابن شعبه حرّاتی، رهاورد خرد (ترجمه تحف العقول)، ج ۱، ص ۹۱

^۲ . ابن بابویه، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ج ۱، ص ۶۶۵.

نتیجه گیری

این نوشتار با عنوان راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات صورت پذیرفت. هدف از آن، بیان راهکارهای مذکور، با بهره گیری از آموزه های اسلامی بود. فرضیه این نوشتار این بود که با بررسی آیات و روایات، عوامل متعددی را مشاهده کنیم که بتواند راهکارهای تحقق فرهنگ قناعت در خانواده را نشان دهد تا بتوانیم در فضای خانواده بکار ببریم. از آنجائی که بحث چشم و هم چشمی و تجمل گرایی در دنیای امروز بسیار زیاد شده است، این نوشتار دارای اهمیت فراوانی می باشد.

یافته های پژوهش حاضر شامل راهکارهای اعتقادی تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات که شامل ایمان به معاد که سبب یاد مرگ و در نتیجه موجب قناعت می شود و اعتقاد به روزی رسان بودن خداوند که موجب عدم حرص می شود، می باشد و راهکارهای اخلاقی تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات شامل خودداری از طمع ورزی که سبب آسودگی خیال و قناعت می شود و عدم داشتن حب دنیا که موجب دل کندن از این دنیا و جمع نکردن اموال برای این دنیا میشود، می باشد و همچنین راهکارهای رفتاری تحقق فرهنگ قناعت در خانواده بر اساس آیات و روایات شامل کوتاه کردن آرزو که سبب دل نبستن به دنیا و قناعت می شود و دوری کردن از اسراف که موجب ارزشمند سازی قناعت می شود و الگوگیری از بزرگان، سبب رفتن راه آنها و در نتیجه ملکه ساختن قناعت می شود و درخواست عقل کامل که سبب انتخاب قناعت می شود و بیان فواید قناعت که موجب ترغیب به قناعت می شود، می باشد.

فهرست منابع

*قرآن.

*نهج البلاغه.

۱. حکیمی، محمدرضا، الحیاء، (مترجم: احمد آرام)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش.

۲. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰ هـ. ش.

۳. رشیدی، فرهنگ رشیدی، بی جا، بی نا، بی تا.

۴. عمید، حسن، فرهنگ عمید، بی جا، امیرکبیر، ۱۳۷۵هـ.ش.
۵. قرشی، علی اکبر، قاموس القرآن، تهران: دار الکتب الاسلامیه، بی تا.
۶. مصطفوی، حسن، مصباح الشریعہ، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول، ۱۳۶۰هـ.ش.
۷. معین، محمد، فرهنگ معین، بی جا، زرین، ۱۳۸۰هـ.ش.
۸. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق اسلامی در نهج البلاغه (خطبه متقین)، (مقرر: اکبر خادمی اصفهانی)، قم: نسل جوان، چاپ اول، ۱۳۸۵هـ.ش.
۹. _____، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیہ، چاپ دهم، ۱۳۷۱هـ.ش.
۱۰. موسسه عصر بیان معنوی، قدرت و شکوه زن، تهران: بیان معنوی، چاپ هفتم، ۱۳۹۷هـ.ش.
۱۱. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی تا.
۱۲. ابن بابویه، محمد بن علی، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، (مترجم: علی اکبر غفاری)، تهران: کتاب فروشی صدوق، چاپ اول، بی تا.
۱۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، رهاورد خرد (ترجمه تحف العقول)، (مترجم: پرویز اتابکی)، تهران: نشر و پژوهش فرزانه روز، چاپ اول، ۱۳۷۶هـ.ش.
۱۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار بیروت، ۱۳۷۵.
۱۵. دشتی، نهج الباغه، بی جا، بی تا، ۱۳۸۴هـ.ش.
۱۶. دیلمی، حسن بن محمد، إرشاد القلوب، (مترجم: سید عبد الحسین رضائی)، تهران: اسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۷۷هـ.ش.
۱۷. راغب الاصفهانی، ابوالقاسم الحسین بن محمد، مفردات فی غریب القرآن، دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۲هـ.ق.
۱۸. شریف الرضی، محمد بن حسین، ترجمه و شرح نهج البلاغه، (مترجم: علی نقی فیض الاسلام اصفهانی)، تهران: مؤسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الإسلام، چاپ پنجم، ۱۳۷۹هـ.ش.
۱۹. طبرسی، علی بن حسن، مشکاة الأنوار، (مترجم: عزیز الله عطاردی قوچانی)، تهران: عطارد، چاپ اول، ۱۳۷۴هـ.ش.
۲۰. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران: مرتضوی، ۱۳۶۲هـ.ش.

۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، **أصول الكافي**، (مترجم: سید جواد مصطفوی)، تهران: کتاب فروشی علمیه اسلامیة، چاپ اول، ۱۳۶۹هـ.ش.

۲۲. _____، **الروضة من الكافي**، (مترجمان: سید هاشم رسولی محلاتی، علی اکبر غفاری)، تهران: انتشارات علمیه اسلامیة، چاپ اول، ۱۳۶۴هـ.ش.

۲۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، **ایمان و کفر**، (مترجم: عزیز الله عطاردی قوچانی)، تهران: انتشارات عطارد، چاپ اول، ۱۳۷۸هـ.ش.

۲۴. معلوف، لوئیس، **فرهنگ بزرگ جامع نوین**، (مترجم: محمد بندرریگی)، بی جا، انتشارات اسلام، ۱۳۸۳هـ.ش.

۲۵. لوکاس، هنری، **تاریخ تمدن**، (مترجم: عبدالحسین آذرنگ)، بی جا، سخن، ۱۳۹۳هـ.ش.

۲۶. خامنه ای، علی، اجتناب از اسراف؛ یکی از راهکارهای حل مشکلات اقتصادی،
۱۴۰۰/۵/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29060>

۲۷. _____، اصل قضیه «محبت» است، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4676>، ۱۴۰۰/۵/۱۵.

۲۸. _____، _____، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه،
۱۴۰۰/۵/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2922>

۲۹. _____، بیانات در خطبه‌های نماز عید فطر،
۱۴۰۰/۵/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2661>

۳۰. _____، _____، بیانات در خطبه‌های نماز عید فطر،
۱۴۰۰/۵/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3157>

۳۱. _____، بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا،
۱۴۰۰/۵/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6082>

۳۲. _____، _____، بیانات در دیدار مردم یزد،
۱۴۰۰/۵/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3415>

۳۳. _____، _____، زندگی شیرین، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21436>، ۱۴۰۰/۵/۱۵.

http://khordadnews.ir/news/65215 .۳۴